

Sammlaren

Tidskrift för
svensk litteraturvetenskaplig forskning
Årgång 102 1981

Svenska Litteratursällskapet

Distribution: Almqvist & Wiksell International, Stockholm

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Peter Hallberg

Lund: Staffan Björck, Louise Vinge

Stockholm: Inge Jonsson, Kjell Espmark

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Thure Stenström, Lars Furuland, Bengt Landgren

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen,
Humanistiskt-Samhällsvetenskapligt Centrum, Box 513, 751 20 Uppsala

Utgiven med understöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

ISBN 91-22-00567-6 (häftad)

ISBN 91-22-00569-2 (inbunden)

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Almqvist & Wiksell, Uppsala 1982

började reduceras i omfattning kring 1800-talets mitt, men flera belägg anförs som visar på livlig verksamhet ännu mot slutet av seklet.

I en tunn volym har von Platen lyckats koncentrera en förbluffande mängd upplysningar om en trots sin frekvens tidigare nästan obeaktad företeelse i svensk undervisningshistoria. Kanske överskattar han nutidens beläsenhet då han förbigår S. Ödmanns skildring av Växjös djäknekvarter som välkänd (s. 85), och då han knappast alls utnyttjar C. W. Böttigers anteckningar, nämnda som »den fylligaste skildring vi äger av elevinformationen» (s. 91). Stundom synes visserligen uppståndet av biografiska belägg så rikligt att överblicken hotar att gå förlorad. Men man vill inte vara dem förutan. Citaten speglar ofattliga mödor och umbäranden. Idag, när lärarlösa lektioner föreslås av skolpolitiker och lärare fackligt ostraceras för fortbildning på ferietid, borde ett historiskt perspektiv kunna vara nyttigt.

Genom författarens människo- och kulturhistoriska intresse präglas den i sig klara och opartiska framställningen av en vetenskapligt kontrollerad inlevelse och medkänsla. Som von Platen påpekar härstammar de skriftliga vittnesmålen från sådana som klarat sig någorlunda helskinnade genom skolan och sedan nått respektabla positioner. »De som har knäckts av kraven eller hejdat av hindren känner sig sällan manade att hugfästa det förflutna» (s. 4). Författaren har genom denna studie ökat vår förståelse av en skolbakgrund giltig för många som i gångna tider i stort eller smått bidragit till att forma samhället. För speciellt litteraturproduktionen hade naturligtvis den vuxne privatinformatorn eller husläraren än större betydelse. Magnus von Platen ställer i utsikt en monografi över informatorbefattningen (det är för det ändamålet de källor genomgått som avkastat studien över skolinformationen som biprodukt). Vi fylls av förväntan: informatorn är ju den klassiska nyckelgestalten i den svenska kultur- och litteraturhistorien.

Föreliggande volym bör f. ö. beaktas även ur tryckhistorisk synvinkel. Boken har nämligen lämnat trycket med jämna sidnummer på högersidorna, ett sällsynt fenomen.

Per S. Ridderstad

Anke-Marie Lohmeier: *Beatus ille. Studien zum „Lob des Landlebens“ in der Literatur des absolutistischen Zeitalters* (= Hermaea. Germanistische Forschungen. Neue Folge Bd. 44). Max Niemeyer Verlag. Tübingen 1981.

Ett av 1600- och 1700-talens mest representativa litterära teman är lyckan i det stilla livet på landet, ställt mot hovmannens, ämbetsmannens och stadsbons oroliga och onaturliga liv. Temat förekommer rikt även i svensk litteratur, framför allt under stormaktstidens senare decennier, då man finner det hos diktare som Spiegel, Lindschöld, Rosenfeldt, Triewald och Frese, för att bara nämna några. Dalin hör också till de ivriga lovprisarna av lantlivet, som kan förläggas både till Stenhammar och Engso och till Stockholms parker. Nordenflychts dikter över ensligheten innehåller ofta lov till landets stilla liv, och Gyllenborgs *Världs-föraktaren* är ingenting annat än

en variation av temat. Temat återkommer i Geijers *Odal-bonden*. Vi moderna människor behöver inte känna oss främmande inför temat. Vad är landsbygdsromantiken, »gröna vägen» eller stadsbornas sommarstugevistelser annat än uttryck för föreställningen att man på landet lever riktigare, sundare och naturligare än i staden?

De svenska 1600-talsdikterna om lantlivet har också rönt tillbörlig uppmärksamhet av forskarna. Särskilt viktiga är Kurt Johannessons studier, där han sätter in lovprisandet av lantlivet i ett socialhistoriskt sammanhang. Den tyska diktningen, som kvantitativt är mycket större än den svenska och som genom Opitz' båda dikter *Zlatna, oder von Ruhe des Gemüthes* och *Lob des Feldtlebens* övat stort inflytande på det svenska, har däremot tilldragit sig mindre forskarintresse. Det är därför en betydande lucka Anke-Marie Lohmeier fyller med sin avhandling om Lantlivets lov under den absolutistiska epoken.

Anke-Marie Lohmeier har arbetat i anslutning till det forskningsprojekt i Kiel, som kallas »Skandinavien- und Ostseeraumforschung» och som redan initierat mycken viktig forskning kring nordtysk och skandinavisk 1600-talslitteratur. Det innebär att hon är väl förtrogen med den danska och svenska litteraturen och forskningen kring denna. Inte minst därigenom har avhandlingen ett omedelbart värde även för svensk litteraturhistoria. Relationen till det nämnda projektet visar sig också i att hon i Norbert Elias' och Jürgen von Kruedeners efterföljd ser litteraturen i dess samband med den hovkultur, som behärskade den »absolutistiska» epoken. I enväldets samhälle blev adelsmannen ämbetsman. För att nå de högsta ämbetena måste han ställa sig in hos dem som makten hade, buga sig, förstå sig, använda alla tillgängliga förbindelser och i sitt privatliv utveckla en sådan lyx att han väckte tillbörlig uppmärksamhet. Borgaren försökte efter hand att följa i adelsmannens spår. Det är detta fenomen Lantlivets lov skapar motbilder till: i dikterna om lantlivet lever man stilla, utan ambitioner, utan att förstå sig, utan att buga sig, man lever sunt utan flärd och i enlighet med naturen. Dessa dikter utgörs till stor del av satir mot hovlivet eller stadslivet; de argumenterar, som författaren framhåller, mer *ex negatione* än positivt, genom direkt beskrivning av själva livet på landet. Viktigt är också just detta, att dikterna *argumenterar*, de vill övertyga om en livsforms företräde framför en annan.

Lantlivets lov kallas i undersökningen en »genre». Men 1600-talets poetik upptar ingen sådan genre. Den talar överhuvudtaget knappast om lovprisandet av lantlivet. Det ligger därför närmast till hands att se Lantlivets lov bara som ett tema. Anke-Marie Lohmeier är emellertid angelägen om att visa att det rör sig om en genre. När hon inte finner stöd i poetiken går hon till materialet självt för att ur detta hämta en genredimension. Hjälper erbjuder de florilegier som sammanställdes under 1500- och 1600-talen och placerar nyare texter samman med antika, ständigt givna utgångspunkter som Vergilius' *Georgica* II (»O fortunatos . . .») och Horatius' andra epod (»Beatus ille qui procul negotiis»). Hon fixerar så ett antal kriterier plus några »typische Merkmale», som avgränsar Lob des Landlebens från närbesläktade genrer som oecomialitteraturen i *Georgicas* efterföljd, den realistiska lantliga idyllen, som florerade under 1700-talet (Gessner, Voss), herdedikten i traditionen från *Bucolica* och Lob des Schäferlebens, en vanlig ingrediens i herdedikter och herdero-

maner. Hon gör denna fixering skickligt och omsorgsfullt, men är det verkligen en genre hon bestämmer? Hon medger själv att Lantlivets lov kan anta många former; även om den fristående dikten var vanligast finns lovprisning av lantlivet som inslag i större poem eller prosaverk – så i Spegels *Guds Werk och Hwila*. Enligt min mening är det inte en genre (Gattung) utan ett tema som här definieras.

Det studerade tidsrummet är den »absolutistiska epoken». Men vad som avses därmed är inte helt klart. Enväldet var en statsform som i Frankrike, Danmark, Sverige och flera tyska stater växte fram under 1600-talet och som på de flesta håll levde vidare under 1700-talet eller ännu längre som »upplyst despotism». Men alla stater styrdes inte enväldigt. Lantlivet prisades och ställdes mot hovlivet även i stater som England eller Sverige under 1700-talet. Visserligen är det ett intressant fenomen att temat i Sverige blir populärt först omkring 1680, då enväldet infördes. Men någon mer exklusiv bindning av temat till enväldet som statsform torde inte kunna göras. Författaren uttrycker sig också ovanligt svävande då hon (s. 7) bestämmer tidsrummet för undersökningen: »Die Ausgangsbasis für diese Fragestellung bilden die Texte jenes Zeitraums, in dem in Deutschland die absolutistische Staatstheorie auf breiter Ebene ihre Wirksamkeit entfaltet, in dem die entscheidenden Prozesse des Übergangs vom spätmittelalterlich-feudalen Ständestaat zum modernen Machtstaat stattfinden; die Landlebenedichte des Barockzeitalters.» Det blir aldrig klart om härmed avses enbart 1600-talet eller även 1700-talet. De texter som undersöks härrör från det långa tidsrummet mellan slutet av 1500-talet och slutet av 1700-talet, även om tyngdpunkten ligger på 1600-talet. Man hade här önskat en mer ingående diskussion av frågan, om intresset för lantlivet har direkt samband med absolutismen som statsform eller med den samhällsstruktur, som växte fram under absolutismen och som i vissa väsentliga avseenden överlevde denna. Tydligt är i varje fall – och det är ett av de viktiga resultat avhandlingen ger – att 1700-talets dikter till lantlivet skiljer sig mycket från 1600-talets. Kritiken av hovlivet avtar eller försvinner, lantlivet prisas för dess egen skull och inte så mycket som en motsats till hovlivet, lantlivet får framför allt moraliska aspekter: det är den vise (fromme) som lever på landet. Detta kan tyda på att samhällstrycket inte längre var så starkt: det gällde inte längre ett val mellan två livsformer. Fenomenet framträder också i svensk litteratur; även om Dalin ibland ställer lantliv mot hov- och stadsliv nöjer han sig ofta med att besjunga det oskyldiga och sälla livet på landet, och hos Nordenflycht finns knappast någon satir mot hov- och stadsliv.

Lantlivets lov hör från början adeln till. Men efter hand upptas temat även av borgerliga diktare. Som i så många andra avseenden följer borgaren i adelsmannens spår. Temat varierar emellertid, då borgaren använder det. Framför allt innehåller borgarnas dikter angrepp på bördens. Att temat skulle bli omtyckt av borgare är lätt att förstå: det innebar ju en kritik av det som var adelns privilegier. Här har man skäl att tala om de sura rönnbären, något som Anke-Marie Lohmeier för övrigt tycks göra mer än vad som är påkallat. Det är troligt att en undersökning av författarnas livsvillkor skulle visa, att det inte i första hand är de som inte lyckats i karriären som

besjunger lantlivet. I Sverige är det till stor del de som lyckats som prisar lantlivet: Lindschöld (fast hans dikter kan ha skrivits under den period, då han var i onåd), Spegel, Rosenfeldt, Triewald, Dalin. Snarare bör man i denna diktning se uttrycket för en moralisk konflikt hos dikterna. De hade underkastat sig samhällets spelregler men var medvetna om det moraliskt betänkliga i det och led därav.

Här tangeras en annan viktig fråga: är denna – som författaren klart visar – mycket traditionella diktning ett uttryck för personliga reaktioner? Författarens hela undersökning utgår från att den är det. Men ser man på många enskilda texter ställer man sig undrande. Det är svårt att tro att »O! huru säll är then som fri från alt bekymmer» skulle uttrycka vad En svensk fånge i Simbirsk känner långt från hovlivet, visserligen, men i en tvungen vistelse på landet som inte har något gemensamt med det tema han lovsjunger. Är dikterna inte många gånger rena stilövningar?

Den tvekan inför vissa av avhandlingens teser, som jag redovisat, minskar inte den respekt, nästan beundran, jag känt vid läsningen. Jag anser avhandlingen vara en av de intelligentast genomförda undersökningarna av 1600- och 1700-talens litteratur i ett samhällshistoriskt sammanhang som vi äger. Den är rik på väsentliga iakttagelser, mycket rikare än jag kunnat visa, den är klart disponerad och väl skriven, om än ställvis alltför omständlig. Man skulle önska att vi finge en liknande undersökning av den svenska litteraturen, där traditionen och utvecklingen från den första Guevaraöversättningen 1629 till Nordenflycht, Oxenstierna, Thorild och Geijer kartlades. Anke-Marie Lohmeier har med sin avhandling banat väg och ställt de viktiga frågorna.

Bernt Olsson

Robert M. Browning: *Deutsche Lyrik des Barock 1618–1723*. Autorisierte deutsche Ausgabe besorgt von Gerhart Teuscher (= Kröners Taschenausgabe Bd. 476). Alfred Kröner Verlag. Stuttgart 1980.

Det är nyttigt, att en i hemlandet högt värderad litteratur någon gång blir föremål för en kritisk studie av en utlänning. Den tyska barocklyriken har alltsedan 1910-talet studerats ivrigt av tyska forskare och ofta haussats på ett orimligt sätt. Men hur skulle denna lyrik stå sig i jämförelse med den utländska samtida lyriken? Tyska forskare har knappast ställt sig den frågan.

För några år sedan tog sig en amerikansk forskare, Robert M. Browning, före att ägna den tyska barocklyriken en kritisk monografi. Boken har vunnit sådan aktning i Tyskland, att den nu också har kommit ut i en tysk upplaga. Browning har fått sina värderingar bestämda av författare som Donne, Herbert och Milton men även Marini och Pascal. Det kunde blivit förintande för de tyska barocklyrikerna, men resultatet har i stället blivit en ställvis hög värdering, fast med accentfördelningar som ibland överraskar. Viktigast för Browning tycks vara graden av självupplevt. Mycket av den tyska barocklyriken är representativt och opersonligt, men Browning finner också där ibland det personligt upplevda lysa igenom. Weckherlin,